

Bankový systém

Banka – je finančná inštitúcia, podnik obchodujúci na peňažnom trhu. Je to peňažný a úverový ústav (špecifická organizácia), ktorý/á uskutočňuje platobné, peňažné a úverové operácie pre podniky a jednotlivcov. Cieľom činnosti banky je realizácia bankového zisku z rozdielu medzi úrokmi z aktívnych (poskytovanie úverov) a pasívnych (vklady) operácií.

V každej trhovej (zmiešanej) ekonomike existujú dva druhy bánk:

1. **Centrálna (ceduľová, emisná) banka** – banka bánk v štáte. U nás je to **Národná banka Slovenska (NBS)**. Úlohy emisnej banky sú tieto:

- **emisia peňazí** – vydávanie eurobankoviek a euromincí (obeživa) podľa platných predpisov v eurozóne,
- **uskutočňuje finančné operácie štátu** – je pokladnicou štátneho rozpočtu,
- **realizuje kurzové a devízové operácie** – prostredníctvom úrokových sadzieb stanovením podmienok úveru,
- **poskytuje úvery obchodným bankám,**
- **vykonávať dozor nad bankovými činnosťami prostredníctvom Ministerstva financií SR.**

Centrálna banka má sídlo v Bratislave, je právnickou osobou a **nezapisuje** sa do Obchodného registra. **Orgány NBS: vrcholný orgán - banková rada** (guvernér – Peter Kažimír (2019 – 2025), 2. viceguvernéri, 2. vrchní riaditelia a 3. ďalší členovia), **výkonný orgán – direktórium** (viceguvernér – poverený guvernérom NBS, vrchní riaditelia NBS).

Regulačné nástroje centrálnej banky:

- a) **stanovenie povinných minimálnych rezerv** – ktoré musia komerčné banky povinne udržiavať (vklady obchodných bánk v centrálnej banke). **Znižovaním povinných rezerv sa rozširujú úverové možnosti** komerčných bánk a naopak,
- b) **operácie na voľnom trhu** – centrálna banka nakupuje alebo predáva cenné papiere. **Nákupom cenných papierov centrálna banka rozširuje množstvo peňazí v obehu** a naopak,
- c) **diskontná sadzba** – úroková miera, za ktorú centrálna banka poskytuje komerčným bankám úvery. Predstavuje úrokovú sadzbu, za ktorú si obchodné banky požičiavajú peniaze od emisnej banky. Nízka diskontná sadzba – stúpa dopyt obchodných bánk. Vyššia diskontná sadzba – klesá dopyt obchodných bánk (centrálna banka obmedzuje požičiavanie peňazí obchodným bankám).

NBS je zo zákona od vlády nezávislou inštitúciou (na rozdiel od napr. Anglicka, kde Anglická centrálna banka až donedávna musela svoju politiku povinne koordinovať s vládou), **ktorej hlavnou povinnosťou je starostlivosť o stabilitu meny. Jej postavenie a úlohy sú vymedzené Ústavou SR a Zákonom o NBS č. 566/1992 Zb.**

2. **Obchodné – komerčné banky** – prijímajú vklady a poskytujú úvery podnikom, družstvám, súkromným podnikateľom i fyzickým osobám. Tieto banky uskutočňujú tri základné druhy bankových operácií:

- **aktívne operácie** – poskytujú úvery svojim klientom (zákazníkom), za ktoré poberajú úroky,
- **pasívne operácie** – prijímajú vklady svojich klientov alebo vydávajú vlastné akcie; za tieto operácie musia banky klientom platiť úrok (za vklady) alebo dividendu (za akcie),
- **sprostredkovateľské operácie** – uskutočňujú rôzne prevody na účtoch svojich klientov a poskytujú ďalšie služby zákazníkovi (zmenárenské alebo depozitné služby – úschova cenností).

Okrem NBS a komerčných bánk pôsobia u nás aj ďalšie finančné inštitúcie, ako napr. **stavebné sporiteľne a poisťovne.**

Stavebná sporiteľňa – je peňažný ústav, ktorý prijíma vklady od stavebných sporiteľov a komerčných bánk, vykonáva platobný styk a zúčtovanie, ktoré súvisia so stavebným sporením.

Hlavnou činnosťou je však poskytovanie stavebného úveru a poradenských služieb súvisiacich so stavebným sporením (Prvá stavebná sporiteľňa, a. s.). Stavebné sporenie podporuje aj štát formou štátnej prémie, ktorá sa ročne pripisuje stavebnému sporiteľovi.

Poisťovňa – je peňažný ústav (finančná inštitúcia), ktorá má licenciu na vykonávanie poisťovacej činnosti. Poisťovňa sa zaväzuje v prípade poisťnej udalosti odškodniť poisteného, ktorý s ňou uzavrel poisťnú zmluvu.

Poznáme dva základné druhy poistenia:

1. poistenie majetku a zodpovednosti za škody – poistenie budov, motorových vozidiel, domácností a pod.,
2. poistenie osôb – napríklad na dožitie sa konca poistenia, dôchodkové pripoistenie, poistenie v prípade úmrtia, úrazu a i.

Trh. Typy trhov

Trh je miesto, kde sa stretáva predávajúci a kupujúci, aby sa spoločne dohodli na kúpe a predaji určitého tovaru alebo služby za určitú cenu.

Subjekty trhu:

A) **FIRMY** (výrobcovia, podnikatelia) – správajú sa na trhu ako predávajúci (tovar, služby) a zároveň ako kupujúci (výrobné faktory). Ich cieľom je predat' na trhu tovar za čo najvyššiu cenu alebo kúpiť výrobný faktor za čo najnižšiu cenu, t.j. dosiahnuť zisk.

B) **DOMÁCNOSTI** (spotrebitelia) – na trhu vystupujú ako predávajúci (práca, pôda, kapitál) a zároveň kupujúci (tovary a služby). Na trhu chcú kúpiť tovar za čo najnižšiu cenu alebo predat' svoju prácu, pôdu, kapitál za čo najvyššiu cenu. Ich cieľom je uspokojiť svoje potreby.

C) **ŠTÁT** – vystupuje ako ochranca slobodného konkurenčného prostredia. Je špecifickým subjektom trhu. Na trh vstupuje vtedy, keď je potrebné odstrániť negatívne javy (zabrániť monopolu cien) alebo posilniť pozitívne javy (ekologická výroba).

Typy trhov:

1. Podľa počtu druhov predávaných tovarov

1. Čiastkový – ponuka sa tu iba jeden druh tovaru (trh automobilov, trh mobilov),
2. Agregatívny – ponuka sa tu viacero výrobkov alebo služieb

2. Trh podľa predmetu kúpy a predaja

1. Trh výrobných faktorov – predávajú a kupujú sa výrobné faktory
2. Trh tovarov a služieb – predávajú a kupujú sa tovary a služby určené na osobnú spotrebu
3. Finančný trh – na základe ponuky a dopytu sa v ňom sústreďujú a prerozdeľujú finančné prostriedky medzi ekonomickými subjektami

3. Trh podľa územného hľadiska

1. Miestny – trh mesta alebo regiónu (skalický trdelník, liptovská bryndza)
2. Národný – v rámci územia daného štátu
3. Medzinárodný – zahrňujúci územia viacerých štátov (trh EÚ)
4. Svetový – vznikol ako výsledok medzinárodných integračných zoskupení, ako dôsledok rozvoja medzinárodného obchodu atď.

Trhový mechanizmus. Správanie spotrebiteľov a výrobcov

Na trhu vystupujú tieto jednotlivé **subjekty (účastníci trhu)**:

1. Firmy – sú buď ako predávajúci (výrobky a služby), alebo ako kupujúci, keď kupujú výrobné faktory
2. Domácnosti – na trhu výrobkov a služieb ako kupujúci a na trhu výrobných faktorov ako predávajúci
3. Štát – vystupuje na trhu ako regulačný prostriedok, vykonáva dohľad nad trhom a snaží sa pomocou svojich mechanizmov regulovať trh, snaží sa eliminovať negatívne trendy

Trhový mechanizmus je to súhrn procesov a vzťahov, ktoré vznikajú medzi subjektmi trhu pri kúpe a predaji tovarov a služieb alebo výrobných faktorov za trhové ceny.

Tri základné procesy, ktoré tvoria trhový mechanizmus:

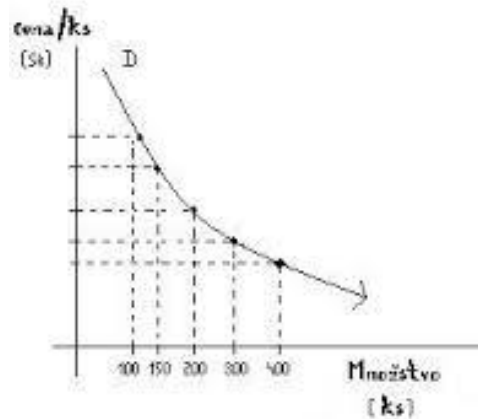
1. *Proces tvorby dopytu*
2. *Proces tvorby ponuky*
3. *Proces tvorby cien*

Dopyt je množstvo tovaru a služieb aké sú spotrebitelia ochotní a schopní za určitú cenu na trhu kúpiť.

Dopyt závisí od týchto zákl. faktorov:

1. od ceny tovaru
2. od množstva žiadaného tovaru
3. od výšky príjmu
4. od módy, záľub, osobných preferencií a pod.

Ak tieto vzájomné vzťahy zakreslíme d grafu, dostaneme krivku dopytu. Graf ukazuje, že krivka dopytu má **klesajúcu tendenciu**. Existuje tu teda zákonitosť: Ak ceny tovarov rastú (a nemenia sa príjmy obyvateľov), žiadané množstvo klesá. Platí to aj v opačnom prípade - Ak ceny tovarov klesajú, žiadané množstvo stúpa.

Proces tvorby ponuky:

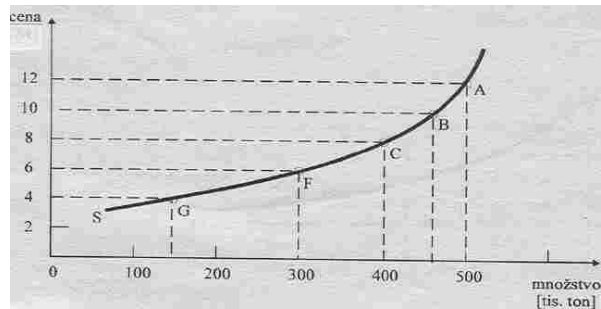
Firmy (P) sa slobodne rozhodujú, čo a v akom množstve budú vyrábať. Na trh spotrebných statkov a služieb vstupujú ako predávajúci.

Ponuka: súhrn všetkých tovarov a služieb, s ktorými firmy (výrobcovia) prichádzajú na trh aby ich za určitú cenu predali (predstavuje ponuku).

Ponuka závisí od týchto faktorov:

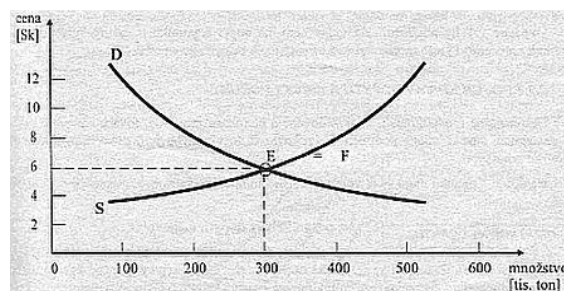
- 1) od ceny ponúkaného tovaru
- 2) od množstva ponúkaného tovaru
- 3) od nákladov spojených s výrobou daného tovaru

Krivka ponuky vyjadruje vzťah medzi cenou a množstvom tovaru, aké sú výrobcovia pri danej cene ochotní priniesť na trh a prediť. Krivka ponuky má **stúpajúcu tendenciu**, kým krivka dopytu klesá.

Proces tvorby cien:

- rovnovážna cena – ponuka = dopytu, tento stav v praxi na trhu neexistuje, je skôr vzácny a výnimočný jav, v praxi funguje na trhu trhovacia cena – závisí od aktuálneho stavu ponuky a dopytu.

Vzhľadom na sústavné zmeny v množstve ponuky tovaru i dopytu po tovare sa táto cena posúva smerom nahor alebo nadol. Cena, ktorá vzniká pri aktuálnom vzťahu P a D na trhu sa nazýva trhovacia cena. Ak **ponuka prevyšuje dopyt ($P > D$)**, znamená to, že **cena tovaru je vysoká**. Pri vysokej cene výrobcovia veľa vyrábajú, spotrebiteľia však málo kupujú. Na trhu preto vzniká prebytok tovaru. Ak výrobcovia chcú tento tovar predat', musia znížiť cenu. Zníženie cien vyvolá rast dopytu, ale zároveň pokles výroby (výrobcovi sa neoplatí toľko vyrábať) a tým aj zníženie ponuky.

Ak **dopyt prevyšuje ponuku ($D > P$)** znamená to, že **cena je nízka**, výrobcovia začnú zvyšovať ceny. Rast cien opätovne zníži dopyt a zvýši ponuku. Proces tvorby cien prostredníctvom trhového mechanizmu sa tak stáva regulátorom obehu tovaru na trhu a tiež regulátorom výroby.

Trh a konkurencia

Konkurencia – hospodárska súťaž. Predstavuje proces, v ktorom sa stretávajú záujmy subjektov trhu s cieľom dosiahnuť maximálnu výhodu.

Plnenie cieľa jedného subjektu obvykle obmedzuje iné subjekty alebo aspoň sťažuje napĺňanie ich cieľov. Veľký význam pripisoval konkurencii už Adam Smith, stúpenec hospodárskeho *liberalizmu*. Konkurenciu nazval „neviditeľnou rukou“, ktorá vedie jednotlivcov (hoci sledujú len vlastný záujem) k tomu, že realizujú záujmy spoločnosti väčšími, ako keby sa o to usilovali vedome.

Konkurencia môže byť:

Podľa subjektov trhu:

1. konkurencia na strane ponuky:

cenová konkurencia spotrebiteľov sa snažia získať tým, že znižujú ceny

necenová konkurencia – rast kvality, reklama, dizajn, dlhodobá záruka

2. konkurencia na strane dopytu – existuje medzi spotrebiteľmi, každý spotrebiteľ sa usiluje nakúpiť čo najlacnejšie. Ak je na trhu nedostatok nejakého tovaru (dopyt prevyšuje ponuku), spotrebiteľ sa usiluje za každú cenu získať nedostatkový tovar (Vianoce, Veľká noc).

Podľa trhových podmienok:

1. **dokonalá** – existuje veľký počet predávajúcich a kupujúcich, ale žiadny z nich nemôže dosiahnuť taký podiel na celkovom trhu, aby mohol ovplyvniť trhovú cenu (mnoho výrobcov ponúka rovnaký tovar). Existovala by, ak by všetci na trhu mali rovnaké podmienky. Vo všeobecnosti predstavuje abstraktný model, ktorému sa niektoré trhy snažia priblížiť.
2. **nedokonalá** – extrémnym prípadom je *monopol*. Ďalej sa člení podľa počtu ponúkajúcich na:
 - *monopolná (monopolistická) konkurencia* – veľký počet výrobcov vyrába vzájomne nahraditeľné výrobky, napr. potraviny;
 - *oligopol* – nedokonalá konkurencia. Existuje niekoľko veľkovýrobcov (konkurentov), ktorí sú ekonomicky veľmi silní a sú schopní zabrániť ďalším záujemcom vstupovať na trh.
 - *monopol* – existuje len jeden výrobca, ktorý nemá konkurenciu. Monopolné trhy sú často regulované štátom (Slovenský protimonopolný úrad).
 - absolútny monopol – existuje len jeden výrobca určitého výrobku,
 - prirodzený monopol – monopolné postavenie vzniká prirodzeným súťažením na trhu, kde najúspešnejšia firma vytlačí konkurentov, a tým získa výsadné postavenie,
 - administratívny monopol – je zriadený a chránený zákonom štátu.